

Przemiany w relacjach interkulturowych społeczności lokalnych średniowiecznej Sycylii po podboju normańskim w świetle badań archeologicznych (na przykładzie rejonu Altavilla Milicia)

Projekt Altavilla dotyczy dziejów lokalnego ośrodka kultu powstałego w początkach podboju normańskiego Sycylii – kościoła i italo-greckiego klasztoru znanego pod nazwą Santa Maria di Campogrosso (także San Michele del Golfo). Klasztor i kościół położone na wzgórzu o wysokości 60 metrów dominującym nad pobliskim wybrzeżem, stanowiły punkt strategiczny pomiędzy ważnymi ośrodkami, takimi jak Termini Imerese i Palermo zapewniający kontrolę szlaku wiodącego ze wschodu na zachód wyspy, dawnej rzymskiej Via Valeria, jak i mostów stanowiących jedyną przeprawę przez wąwóz rzeki San Michele.

Zespół Ośrodka Badań nad Kulturą Późnego Antyku i Wczesnego Średniowiecza IAE PAN we Wrocławiu pod kierownictwem Prof. S. Moździocha rozpoczął badania wykopaliskowe w tym rejonie w związku realizowanym przez Ośrodek szerszym programem badawczym dotyczącym roli Normanów w kształtowaniu się oblicza kulturowego Europy średniowiecznej. Prace realizowano we współpracy z badaczami i studentami z IAE PAN oraz Uniwersytetów: Wrocławskiego i Opolskiego.

Władcy normańscy uruchomili proces utrwalania władzy poprzez budowę zamków i fundację biskupstw, obdarzanie dobrami ziemskimi wiernych sobie, głównie normańskich rycerzy. Działania polegające także na fundowaniu licznych kościołów i klasztorów przyczyniały się do zagospodarowania a jednocześnie rechrystianizacji wyspy. Ponieważ znaczną część, bo niemal jedną trzecią ludności wyspy stanowiła ludność mówiąca po grecku, która przetrwała okres dominacji arabskiej zgromadzenia klasztorne fundowane przez pierwszych władców normańskich były również złożone z mnichów italo-greckiego pochodzenia, wywodzących się głównie z Kalabrii.

Podstawowym problemem badawczym jest kształtowanie się relacji pomiędzy przedstawicielami różnych odłamów religii i kultur w świetle badań interdyscyplinarnych ze szczególnym uwzględnieniem kultury materialnej. Teren badań, region dzisiejszej miejscowości Altavilla Milicia, sąsiadujący z dwoma ważnymi ośrodkami kulturalnymi i gospodarczymi starożytności i średniowiecza – Palermo na zachodzie, Cefalu na wschodzie, to typowy obszar zaplecza, miejsce, gdzie podróżni zatrzymywali się jedynie na krótki postój. W okresie normańskim znajdowało się tu osiedle arabskie Ayn-lien, które stało się zapleczem klasztoru Santa Maria di Campogrosso, a jego mieszkańcy prawdopodobnie obiektem misji chrystianizacyjnej. Czy ślady relacji pomiędzy przybyszami a tutejszą ludnością arabską są czytelne w źródłach materialnych? Jak wyglądało życie codzienne klasztoru bazylianów, bo taką nazwę ukuto dla mnichów żyjących wg reguły Św. Bazylego w późniejszych wiekach? (w rzeczywistości zakon bazylianów został powołany edyktem papieskim znacznie później). Wstępne badania wykopaliskowe przeprowadzone przez polską ekspedycję doprowadziły do odsłonięcia południowej ściany kościoła wraz z przyległym do niej cmentarzem. W grobach z kamiennymi obstawami spoczywały szkielety mężczyzn, najprawdopodobniej miejscowych mnichów. Kamienne obstawy były wykorzystywane wielokrotnie, w jednej z nich, o charakterystycznym antropomorficznym kształcie (typ grobu „a logette”) odbyły się trzy kolejne pochówki. Pomiędzy grobami dorosłych natrafiono na dwa groby dziecięce, w tym jeden podwójny.

Zarówno datowanie metodą C14 kości jednego z niemowląt pochowanych w grobie podwójnym, które pozwoliło określić czas pochówku na okres od połowy XI do początku XIII wieku jak i znaleziska monet władców Sycylii: Wilhelma I (1154-1166), Wilhelma II (1166-1189), a także Tybalda II, hrabiego Szampanii (1125-52), wskazują na powstanie budowli kościoła przed połową XII wieku.

Istotne problemy badawcze, które należy rozwiązać to zagadka chronologii kościoła, lokalizacji i struktury klasztoru i osiedla arabskiego, z których nie pozostał żaden ślad. Dla problemu genezy kościoła ważne jest także dokonanie rekonstrukcji jego bryły, zachowały się bowiem jedynie fragmenty ścian. Wprawdzie autorzy XVI-wieczni przypisują fundację klasztoru hrabiemu Rogerowi lub jego bratu Robertowi Guiscardowi, jednak najstarszy z istniejących dokumentów dotyczący dóbr klasztoru pochodzi z 1134 roku. Ponieważ nie zachował się do dzisiaj w pierwotnym kształcie żaden z kilkudziesięciu sycylijskich klasztorów italo-greckich odsłonięcie pozostałości takiej struktury w Altavilla Milicia byłoby przełomowym odkryciem. Nadzieję niesie fakt odkrycia w 2017 roku pozostałości murów na południe od kościoła.

Drugim istotnym zagadnieniem jest kształt relacji pomiędzy wspólnotą bazylianów a islamską ludnością. W trakcie wstępnych wykopalisk w zasypisku cmentarza odkryto część kamiennego nagrobka z arabskim napisem. Jest to prawdopodobnie wers 33 sury 9 Koranu, wywyższający islam nad inne religie. Nie wydaje się możliwe by nagrobek z tego typu inskrypcją współistniał z chrześcijańskim cmentarzem, pochodzi zatem być może z cmentarza arabskiego, który został zniszczony. Jeden spośród grobów szkieletowych odkrytych w 2017 roku był ułożony w pozycji na boku i orientacji północ-południe, co może wskazywać, że jest to grób islamski. Z kolei znajdujące fragmenty naczyń produkowanych w warsztatach arabskich potwierdzają związki gospodarcze klasztoru z arabskim zapleczem. Planowane badania oprócz realizacji wspomnianych celów naukowych służą zapoznawaniu polskich studentów z kulturą średniowiecznej Sycylii i promocji polskiej nauki. Są to bowiem pierwsze regularne badania wykopaliskowe polskich archeologów średniowiecza na Sycylii.